

АВЛИГА, ХЭЭЛ ХАХУУЛИЙН ГЭМТ ХЭРГИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ CHALLENGING ISSUES ON CORRUPTION AND BRIBERY

Ц.Цэлмэг. Хууль Зүйн Үндэсний Хүрээлэнгийн Сургалтын төвийн эрхлэгч, хууль зүйн доктор, дэд профессор
Tselmeg.Ts. Head of Legal training center of the National legal institute of Mongolia, Ph.D, associate professor

Abstract: in this paper, the author, analyzed situations, reasons and conditions of corruption and bribery in Mongolia, compared the existing legislation of Mongolia to some foreign regulations, and the proposed certain opinions on combating and prevention of corruption and bribery.

Монгол Улсад авлигын индексээр дэлхийн 185 орноос 83 дугаар байранд орсон¹⁰¹ нь өмнөх жилүүдээс урагшилж авлигатай тэмцэх ажилд амжилт олж байгаа мэт харагдавч бодит байдал дээр ахицтай зүйл төдийлөн мэдрэгдэхгүй байна.

Манай улс зах зээлийн эдийн засаг, ардчилсан чөлөөт хөгжлийн замыг сонгон нийгмийн бүхий л хүрээнд шинэчлэл хийж эхэлсэн 1990-д оноос авлига гэдэг хорт үзэгдлийн талаар харанга дэлдэж олон нийтийн анхаарлыг татаж эхэлсэн. Авлига бий болох хэд хэдэн илэрхий нөхцөл, шалтгаан байдаг нь өмнөх нийгэмд бүгд адилхан өмч хөрөнгө гэхээр зүйлгүй, зөвхөн улсад ажил хийсний цалингаар амьдарч байсан хүмүүс өмч хөрөнгөний төлөөх өрсөлдөөн бүхий чөлөөт зах зээлд хөл тавьсанаар богино хугацаанд хөрөнгөжих ил далд арга замыг идэвхтэй эрэлхийлж, олдсон боломжийг ашиглах гэсэн сэтгэлгээ амь бөхтэй тогтсон.

Социалист нийгэмд бүх өмчийг төр өмчилж байсантай холбоотойгоор тухайн өмчийг хувьчлах ажил олон жил үргэлжилж үүнийг эзэмших өрсөлдөөнд оролцсон хүмүүсийг авлигын замыг сонгох нь элбэг байсан нь нууц биш. Зөвхөн Монгол Улс төдийгүй пост-социалист ихэнх улсуудад дээрх үзэгдэл давтагдсан бөгөөд авлига нь өмч хувьчлах үетэй давхацсан нь санамсаргүй зүйл биш, учир нь хувийн хөрөнгөгүй байсан хүмүүс зах зээлд богино хугацаанд хөлөө олох, хөрөнгөжиж баяжих сонирхлоо гүйцэлдүүлэх хамгийн дөт арга нь улсын өмчийг хувьд шилжүүлэхэд түүнээс ямар ч хамаагүй

арга замаар ахиу хувь хүртэх явдал байв.

Авлига нь дээрэм, аллага зэрэгтэй адил дуулиан шуугианаар илэрхийлэгдэж айдас түгшүүр илэрхий төрүүлдэггүй боловч нам жим, нууц далд байдлаар нийгэмд хүрээгээ тэлж бүх салбарыг хамруулан хор хөнөөлөө түгээдэг нэн аюултай үзэгдэл бөгөөд авлигад тодорхой хохирогч гэж байхгүй, түүний дам хохирогч нь нийгэм, төр байдаг, нийгэм нь хүмүүсийн олонлог учраас энэ нийгэмд амьдарч байгаа хүмүүс нийтээрээ авлигын гэмт хэргийн хохирогч болдог. Хээл хахууль өгсөн, авсан хүмүүс нь аль алиныхаа эрх ашгийг гүйцэлдүүлсэн учраас илрэх магадлал маш бага байдаг энэ төрлийн гэмт хэрэг нуугдмал байх шалтгаан болдог.

Авлигын хор хөнөөл нийгмийн оюун санааг хүчтэй хордуулж шударга ёсыг ганхуулдаг нь нэн хортой бөгөөд эргэж эрүүлжүүлэн сэргээхэд маш урт хугацаа, хүчин чармайлт шаарддаг. Нийгэмд авлига газар авч сэргэлэн ухаантай хүүхэд сургуульд сурч чадахгүй, эрдэм чадалтай хүн түүнийхээ ид хавыг үзүүлэх албан тушаалд томилогдох найдваргүй, ердийн амьжиргаандаа шаардагдах аливаа зөвшөөрөл, шийдвэрийг танил тал, хээл хахуульгүйгээр хөөцөлдөөд нэмэргүй, өөрөөр хэлбэл алхам тутамд нь авлига шаарддаг болсон бол нийгмийн гишүүд эхлээд цочирлон бухимдаж байснаа сүүлдээ энэ байдал даамжрахын хэрээр цөхөрч дасан зохицохоос өөр аргагүй байдалд хүрнэ.

Энэхүү дасан зохицох шатанд сайн муугийн тухай нийгмийн ёс суртахууны үнэлэмж өөрчлөгдөж, авлигадаж ажил бүтээхийг ердийн зүйлд тооцох,

¹⁰¹ 2013 оны индекс. 2012 онд 94-д байсан

авлигачдыг нийгэмдээ сайн зохицон амьдарч чадаж байгаа сэргэлэн хүмүүс гэж даган дуурайх, шударга хүнийг тохуурхан гадуурхах зэрэг нь авлига хавтгайрсаны хожуу үеийн шинж тэмдэг юм.

Авлига хэмээх хорт үзэгдэл төрийн болон хувийн хэвшил, улс орныг бүхэлд нь хэрж төрийн тэргүүнээсээ эхлээд булт олноороо авлигаас хэрхэн салах талаар мэтгэлцэж иргэд жирийн иргэд нэгэнт хүлээн зөвшөөрч эвлэрсэн нь ямархан аюултай зүйл болохыг бэлхэнээ харуулна.

Авлига нь улс орны хөгжлийг боомилж хэдхэн бусармаг этгээд хагартал баяжиж улс орны баялгийг цөлмөх боломж олгодог, баян ядуугийн ялгааг туйлд нь хүргэдэг, иргэдийн төрд итгэх итгэлийг бууруулдаг, үндэсний баялгийн тэгш хувиарлалтыг алдагдуулдаг зэрэг олон сөрөг үр дагаврыг дагуулдаг.

Манай орны нийт баялгийн 90 гаруй хувийг хүн амын 2 хувь эзэмшиж, үлдсэн 98 хувь нь нийт баялгийн 10 хүрэхгүй хувийг эзэмшиж байгаа, иргэдийн төрд итгэх итгэл алдарсаар байгаа нь авлига газар авсаныг бэлхэнээ харуулах үзүүлэлт мөн билээ.

Иргэдийн дунд явуулсан судалгаагаар¹⁰² төрийн албан хаагчдын 70 орчим хувь нь авлигад өртөмтгий, тэр дундаа хээл хахууль, авлигатай тэмцэх ёстой шүүх, хууль сахиулах байгууллагууд нь хамгийн их авлигад өртөгдсөн газруудын эхний 10-д жагсаж байгаа нь авлигатай хийх тэмцэл ямар хэцүүг харуулна.

Өнгөрсөн жилүүдэд бид авлигатай тэмцэх хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлж Авлигатай тэмцэх газрыг байгуулсан нь сайшаалтай боловч дорвитой ахиц гарахгүй байгаа нь хүн амын хууль эрх зүйн ухамсар, мэдлэгийг дээшлүүлэх, сэтгэлгээг өөрчлөх, цахим төрийн үйлчилгээг бүрэн нэвтрүүлэх, төрийн зарим чиг үүргийг хувийн болон нийтийн эрх зүйн субъектэд шилжүүлэх зэрэг ажлуудыг хийхгүй цаг алдсаар байгаатай холбоотой.

Наад зах нь хахууль өгсөн хүн өөрийгөө илчлэн ирэхэд урамшуулах бус шийтгэх заалт хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуульд байгаа, шинээр боловсруулсан Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөлд ч хахууль өгсөн хүнийг шийтгэх, өөрийгөө илчлэн ирэгсдийг урамшуулах механизмыг олигтой тусгаагүй зэрэг нь ойрын жилүүдэд авлигатай тэмцэх ажилд мэдэгдэхүйц ахиц гарна гэх найдлагыг бууруулж байна.

Хээл хахууль өгсөн хүмүүсийг шийтгэх нь онолын хувьд зөв боловч өнөөдрийн Монголын нөхцөл байдалд авлигач түшмэдээс салах боломжийг үгүйсгэж байгаа учир хээл хахууль өгсөн этгээд өөрийгөө илчлэн ирсэн тохиолдолд ямар нэгэн болзолгүйгээр эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Тэр ч байтугай зарим улсын жишгээр хээл хахууль

өгөх хэргийг хэсэг хугацаанд гэмт хэрэгт тооцохгүй болж төрийн албыг авлигачдаас цэвэрлэсэний дараа Эрүүгийн хуульд буцаан хуульчлах арга замыг ч сонгоход болохгүй гэх газаргүй.

Цаашдаа төрийн албыг цэвэршүүлэхийн тулд хууль тогтоомжид нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар шинжлэх ухааны дэвшлийг ашиглаж төрийн бүх албан хаагчийг полиграфийн тестээр шалгаж (та авлига авсан уу гэсэн нэг л асуулт тавина, аппаратын дүгнэлтийн магадлал 95 хувьтай) эерэг заасан албан хаагчдыг чөлөөлөх, шинээр төрийн албанд ороход ч тестийн дүгнэлтийг харгалздаг АНУ-ын авлигатай тэмцдэг туршлагыг нэвтрүүлэх шаардлагатай юм.

Авлига нь хэдийгээр албан хаагч албаны эрх ашгийг худалдах, тэрхүү эрх ашгийг нь хувийн ашиг сонирхлоор дарангуйлан худалдаж авч байгаа хүмүүсийн хоёр талын ажиллагаа боловч авлига гэдэг ойлголтын гол үзэл санаа нь нэг талаас нэгэнт итгэн хариуцуулсан ажил албаны эрх ашгийг юугаар ч худалдахгүй байх ёстой гэсэн ёс суртахууны хэм хэмжээ, нөгөө талаар худалдагдахгүй байвал худалдан авах урвуулах оролдлого үүсэхгүй өөрөөр хэлбэл, овоо босгоогүй бол шаазгай суухгүй гэсэн энгийн учир шалтгааны үүднээс эрх мэдэлтэнд голлож хамаардаг ба авлига буй болох шалтгааны гол түлхүүр нь албаны ажил үйлчилгээнд байдаг.

Авлигын бүх хэлбэр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай хуулийг бий болгох нь авлигатай тэмцэх ажлын нэг гол бүрэлдэхүүн бөгөөд шүүх тогтолцооны тусламжтайгаар шударга бус явдлыг таслан зогсоож, зөрчигдсөн эрхийг сэргээж, авлигын эсрэг хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх явдал юм. Харин шүүгчийн, өргөн утгаараа шүүхийн алдаатай үйл ажиллагаа нь авлига авах хөрс суурийг бэлтгэж өгдөг учир ийм орчинд хамгийн сайн хууль ч ач холбогдлоо алддаг.

Авлига нь дэлхийн олон оронд шүүх тогтолцоог сулруулж, хохирогч, яллагдагчийн шударга, тэгш эрхтэйгээр шүүхээр үйлчлүүлэх үндсэн эрхээ эдлэх боломжийг хязгаарлаж байгаа учир авлигад автагдсан шүүх тогтолцооны нийгэмд үзүүлэх сөрөг нөлөөг нарийн тогтоох амаргүй байдаг. Ийм шүүх тогтолцоо нь үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг болон терроризмтэй хийх олон улсын хамтын ажиллагааг сулруулж, худалдаа, эдийн засгийн өсөлт болон хүний хөгжлийг удаашруулж ялангуяа иргэд хоорондын болон иргэн, төрийн байгууллага хооронд үүссэн маргааныг эрх тэгш байдлаар шийдвэрлэх ажиллагаанд хүндрэл учруулдаг.

Эцэстээ шударга бус харьцаа бүхий авлигад автсан шүүх нь нийгэмд хагарал үүсгэдэг, шүүхийн тогтолцоонд авлига, хээл хахууль газар авсанаар төр, засагт итгэх олон нийтийн итгэлийг алдагдуулаад зогсохгүй төрийн үйл ажиллагааны бүх салбарт авлига газар авах нөхцлийг эрчимжүүлдэг.

Шүүхийн авлига гэдэг нь шүүх тогтолцоонд хамаарч буй аливаа этгээдээс шүүхийн шударга

¹⁰² 2011-2013 онд АНУ-ын Азийн сангийн захиалгаар явуулсан судалгааны дүнгээс

үйл ажиллагаанд зүй бусаар нөлөөлөхийг хэлдэг. Тухайлбал, шүүгч улс төрд болон нийгэмд нэр нөлөө бүхий этгээдийг хаацайлж түүний гэм буруутайг нотлох баримтыг нуун далдлах, хавтаст хэргийг үрэгдүүлэх, хуралдааны тэмдэглэлийг зориуд өөрчлөх зэргээр нөлөөлнө.

Шүүх тогтолцооны бусад шатууд ч шүүхийн авлигад нөлөөлдөг ба хэрэв мөрдөн байцаагч эрүүгийн хэргийн нотлох баримтыг өөрчлөх буюу прокурор нь нотлох барим цуглуулах, бэхжүүлэх ажиллагаанд зохих шаардлагын дагуу хяналт тавиагүй тохиолдолд тухайн хэрэг шүүхэд шилжихээс өмнө авлигад өртөгддөг.

Хэргийг шүүхэд шилжүүлэхээс өмнөх шатанд прокурорын байгууллага голлох үүрэг гүйцэтгэдэг оронд авлигад автагдсан прокурорын үйл ажиллагаа нь зөрчигдсөн эрхийг сэргээн хамгаалах боломжийг үгүйсгэдэг.

Авлигад идэгдсэн болон идэгдээгүй шүүхийн системүүд эрс ялгаатай бөгөөд шүүхийн авлигын үзүүлэлтүүд нь авлигын нийтлэг хэмжүүрүүдтэй давхцдаг.

Өөрөөр хэлбэл, төрийн байгууллагуудад авлига өргөн тархсан орнуудад шүүхийн авлига мөн л их байдаг нь эдийн засгийн хөгжлийн төвшин, шүүхийн авлигын төвшин 2 харилцан хамааралтайг харуулдаг. Учир нь гэрээ, хэлцэл бол бизнесийн хөгжил, өсөлт цэцэглэлтийн суурь болдог учир энэ талын маргааныг шударгаар хянан шийдвэрлэх нь хөрөнгө оруулагчдад маш чухал байдал авлигад идэгдсэн шүүх нь улс орны эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн саад учруулдаг.

Шүүхийн авлигын хоёр төрөл байгаа нь нэгд, улс төрийн нөлөө буюу ерөнхийлөгч, гүйцэтгэх болон хууль тогтоох байгууллагын нөлөө; хоёрт, хээл хахууль өгөх явдал орно.

Улс төрийн нөлөөлөл нь шүүгчийн заналхийлэх, айлган сүрдүүлэх болон хээл хахууль өгөх, мөн шүүгчийг дэвшүүлэн томилох, цалин хөлс болон үйлчилгээний нөхцлийг сайжруулах замаар илэрдэг. Манай улсад шүүгчийн томилгоо ерөнхийлөгчөөс хэтэрхий хамааралтай байгаа нь нууц биш бөгөөд шүүгчийн томилгоон дээр нь энэ нь тод илэрдэг.

Энэ төрлийн авлигаас сэргийлэх гол арга нь шүүгчийг шударгаар сонгон шалгаруулах тогтолцоог бий болгох, шүүгчийг албан тушаалаас нь гэнэт огцруулах, өөр газар шилжүүлэх явдлыг гаргахгүй байх, тэднийг хамгаалах тухай Үндсэн хуулийн болон эрх зүйн бусад арга замыг бий болгох явдал бөгөөд энэ нь шүүгчийг гадны нөлөөнөс ангид байлгах нөхцлийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой.

Шүүх засаглалын бие даасан хараат бус байдал нийт ард иргэдийн шүүхэд итгэх итгэл дээр үндэслэдэг, нэгэнт тухайн байгууллагад үзүүлэх итгэлийн үндэс болдог утгаараа түүний үйл ажиллагааны шударга байдал чухал байдаг.

АНУ-ын Азийн сангийн захиалгаар Монголын

судлаачид “Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд эрүүгийн хууль тогтоомжийг хэрэглэж байгаа байдлыг” судалж¹⁰³ дүгнэлтээ гаргасан байна.

Монгол Улсын хэмжээнд 2013 онд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулсан 108380 хэргийн 518 буюу 0,4 хувь нь авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг байх бөгөөд үүний 96 буюу 18,4 %-д яллах дүгнэлт үйлдүүлсэн, 66,9 хувийг хэрэгсэхгүй болгожээ. Эдгээр хэргийн улмаас 40 гаруй тэрбум төгрөгийн шууд хохирол учирсанаас мөрдөн байцаалтын явцад 2,5 тэрбум төгрөгийг нөхөн төлүүлсэн, 15,2 тэрбум төгрөгийн эд хөрөнгийг битүүмжилсэн байна.

Авлигатай тэмцэх газраас прокурорт шилжүүлсэн 254 хэргийн 170 буюу 66,9 хувийг прокуророос хэрэгсэхгүй болгосон, 50 хэргийг түдгэлзүүлсэн¹⁰⁴ нь энэ төрлийн гэмт хэргийн илрүүлэлт, шийдвэрлэлт хангалтгүй байна гэж дүгнэх үндэслэл болж байна.

Авлигын төрөл, хэлбэр нь олон янз бөгөөд хээл хахууль, шан харамж, бэлэг, ах дүүс, найзархаг харьцаа, зүй бусаар тал өгөх, хөнгөлөлт үзүүлэх, авлигын лоббизм, протекционизм, фаворотизм, улс төрийн зорилгоор нууц хандив цуглуулах, албан тушаал амлаж сонгуульд хандив цуглуулах, өмч хувьчлал, дуудлага худалдаа, үнэт цаасны зах зээл дэх луйвар, үндэслэлгүй гаалийн болон татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг урьдчилан төлөвлөгдөж зохион байгуулагдсан хор уршгаар их хэлбэрүүд тархмал байна.

Авлигын шинжтэй гэмт хэрэг нь хээл хахууль авах, өгөх, зуучлах, эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах, эрх мэдлээ хэтрүүлэх, түүнчлэн бизнесийн хүрээний авилга зэрэг олон хэлбэртэй.

Сүүлийн үеийн судалгаануудаас харахад авлигын индексийг 0.64, авлигын цар хүрээний нэгдсэн үзүүлэлт 0.74 гарч, шинжээчдийн төсөөллийн үнэлгээ 0.75 буюу олон нийт, шинжээчдийн төсөөллийн дунджаар тэдний 75 хувь нь Монгол Улсад авлига түгээмэл байна гэжээ.

Байдал ийм байхад жилд маш цөөн тооны авлигын гэмт хэргийг илрүүлэн шалгаж хариуцлага тооцож байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэг нуугдмал байдаг гэсэн дээрх судалгааны дүнг нотлож байна.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Эрүүгийн хуульд “...албан тушаалтан хээл хахууль авсан, өгсөн бол...” гэсэн нь төрийн эсвэл хувийн байгууллагын алиных нь албан тушаалтныг ойлгох, тэр дундаа аль түвшний ямар албан тушаалтан байх нь тодорхойгүй практикт зөвхөн төрийн байгууллагын дээд, удирдах албан тушаалтнууд гэж ойлгон хэрэглэж байна.

НҮБ-ын Конвенц нь авлигын гэмт хэрэгт “нийтийн албан тушаалтан (public official)” гэсэн нэршлийг

¹⁰³ Азийн сангийн захиалгаар судлаач Б. Галдаа, Т. Жадамбаа, Т. Доохүү нарын хийсэн судалгааны дүнгээс. УБ хот, 2013 оны 10 сар.

¹⁰⁴ Мөн тэнд үзэх

ашиглаж, өргөн хүрээгээр тодорхойлж өгсөн ба гол санаа нь нэгдүгээрт, төрийн нэрийн өмнөөс “нийтийн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг” эсвэл “нийтэд аливаа үйлчилгээ үзүүлдэг” л бол аль ч өмчийн хэлбэрийн ямар ч албан тушаалтан, эсвэл хувь хүн хээл хахууль буюу авлигад өртөх магадлалтай, эрсдэлтэй болдог учир эдгээр бүх этгээд хээл хахууль буюу авлигын гэмт хэргийн субъект болно гэсэн санаа, агуулга юм.

Өөрөөр хэлбэл, зөвхөн төрийн байгууллагын ажилтан, албан хаагчдыг хамруулахгүй, мөн төрийн нэрийн өмнөөс нийтийг чиг үүрэг гүйцэтгэж буй, нийтэд үйлчилгээ үзүүлж буй хувийн өмчийн байгууллага, төрийн бус байгууллагын албан тушаалтан эсвэл бүр хувь хүн ч (жишээ нь шүүх хуралд оролцож буй иргэдийн төлөөлөгч) мөн адил гэмт хэргийн субъект болж болохыг илэрхийлж байгаа юм.

Нийтийн чиг үүрэг, “нийтийн үйлчилгээ” гэдгээр юуг ойлгохыг гишүүн орон өөрөө дотоодын хуулиараа тодорхойлох учиртайг уг Конвенцид онцолсоноос гадна албан тушаалтан нь томилогдсон, сонгогдсон, байнгын эсвэл түр, цалинтай эсвэл цалингүй (сайн дурын ажилтан ч юм уу), ахлах түвшний эсвэл туслах түвшний албан тушаалтан байхаас үл хамааран бүх төрлийн албан тушаалтан, ажилтан субъект болохыг дурьджээ.

Монгол Улсад шинээр батлагдсан Сонирхлын зөрчлийн тухай хуульд “нийтийн албан тушаалтан” гэсэн нэршлийг анх удаа хэрэглэсэн нь агуулгын хувьд НҮБ-ын Конвенцээс явцуу бөгөөд Сонирхлын зөрчлийн тухай хууль дахь тодорхойлолтоор “нийтийн албан тушаалтан”-д төрийн үйлчилгээний албаны зөвхөн удирдах албан тушаалтныг хамруулж, бусад гүйцэтгэх, туслах төрлийн албан тушаалтныг орхигдуулсан байна. Ингэснээр НҮБ-ын Конвенцийг агуулгыг ч бүрэн хамарч чадахгүй байгаагаас гадна хэрэв тус тодорхойлолтыг Эрүүгийн хуульд ишлэн авч хэрэглэвэл, тухайлбал төрийн үйлчилгээний албаны “гүйцэтгэх” ангиллын албан тушаалтан болох багш, эмч гэх мэт хээл хахуульд өртөмтгий хэсэг хуулийн харъяаллын гадна үлдэх үр дагавар бий болно.

Сонирхлын зөрчлийн тухай хууль болон Төрийн албаны тухай хуулийн хариуцлагын хэсгүүдэд, бэлэг сэлтийн талаарх журмыг зөрчвөл “эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй” бол сахилгын болон захиргааны хариуцлага (торгохоос эхлээд ажлаас халах хүртэл) хүлээлгэнэ гэж зохицуулсан ч ямар тохиолдлыг “эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тохиолдол” гэж үзэх нь тодорхойгүй, цаашлаад аль тохиолдлыг хээл хахуулийн гэмт хэрэг, алийг нь хууль бусаар шан харамж авсан гэж үзэх нь тодорхойгүй байна.

Иймд Эрүүгийн хууль, Төрийн албаны тухай хууль, Сонирхлын зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулсан эдгээр “хээл хахууль”, “хууль бус шан харамж” болон “бэлэг сэлт” гэсэн ойлголтуудыг нарийн зааглаж, хуулиудын уялдаа холбоог хангах шаардлагатай.

Хүчин төгөлдөр Эрүүгийн хуульд “Хээл хахууль өгөхийг санал болгох, эсвэл амлах” мөн “хээл хахууль хахууль авахын тулд хясан боогдуулах-шахалт үзүүлэх” үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцсон зохицуулалт байхгүй нь учир дутагдалтай.

НҮБ-ын Конвенцээр, нэг талаас хээл хахууль өгөхөөс гадна тийнхүү өгөхийг “амлах” болон “санал болгох”-ыг нөгөө талаас хээл хахууль авахаас гадна тийнхүү авахаар санаархаж бусдыг “хясан боогдуулах, шахалтад оруулах”-ыг гэмт хэрэг гэж үзэж, тооцохыг гишүүн орнуудад үүрэг болгосон. Гэтэл Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиар зөвхөн “өгөх” болон “авах” үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцон, тэдгээртэй дагалдах үйлдлүүд болох “өгөхөөр санал болгох”, “өгөхийг амлах”, мөн “авахаар хясан боогдуулах” үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцоогүй ч Эрүүгийн хуулийн 32 дугаар зүйлийн дагуу эдгээр “өгөхөөр санал болгох”, “өгөхийг амлах” эсвэл “авахаар хясан боогдуулах” үйлдлүүдийг гэмт хэргийн “завдалт” гэж үзэж болохоор байна.

Иймд НҮБ-ын Конвенцээр хүлээсэн үүрэг болон бусад олон улсын хамтын нийгэмлэгийн зохицуулалт стандартыг харгалзан Монгол Улс хээл хахууль “өгөхийг санал болгох”, “өгөхөөр амлах” болон “хээл хахууль авахаар хясан боогдуулах” үйлдлүүдийг Эрүүгийн хуульд бие даасан гэмт хэрэгт тооцон хуульчлах шаардлагатай.

Ийнхүү гэмт хэрэгт тооцохдоо тэдгээр үйлдлийг бусад орны туршлагад үндэслэн зөв, нарийн тодорхойлж өгөх нь зүйтэй. Эсвэл хэрэв эдгээрийг бусад пост социалист улсуудын адилаар гэмт хэрэгт тооцохоос зайлсхийж, гэмт хэргийн завдалт гэж үзэхээр бол, ерөнхий завдалтыг зохицуулсан Эрүүгийн хуулийн 32 дугаар заалтыг хээл хахуулийн гэмт хэргийн завдалтад уялдуулан, түүнд хэрэглэж болохуйцаар илүү тодорхой болгох, эсвэл Дээд Шүүхийн тогтоол болон бусад эрх зүйн актаар тус заалтыг хэрхэн хэрэглэх талаар тодорхой зөвлөмж, тайлбар гаргах нь зүйтэй.

Хээл хахууль өгөх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг бүрэн тодорхойлоогүй буюу тус гэмт хэргийн урьдчилсан нөхцөл, элемент болох субъектив санаа зорилгыг тусгаагүй.

НҮБ-ын Конвенцид зааснаар, хээл хахуулийг өгөхдөө, түүний өгч буй этгээдийн субъектив санаа, эцсийн зорилго нь гагцхүү “тухайн албан тушаалтнаар тодорхой үйлдэл хийлгэх эсвэл хийлгэхгүй байх” санаа зорилго байх ёстойг онцгойлжээ.

Өөрөөр хэлбэл, хахууль өгөгчөөс албан тушаалтанд өгч байгаа хээл хахууль (давуу байдал) нь тухайн албан тушаалтны албаны ажил үүрэгтэй нь зайлшгүй холбогдох ёстой буюу тодорхой үүргийг гүйцэтгүүлэх эсвэл гүйцэтгүүлэхгүй байх санаа зорилгыг цаанаа агуулсан байх ёстой.

Субъектын энэхүү санаа, зорилгын талаар манай Эрүүгийн хуулийн 268 буюу хээл хахууль авах гэмт хэрэгт урьдчилсан нөхцөл, элемент болгон тусгасан

боловч, тус хуулийн 269 дүгээр заалт дахь хээл хахууль өгөх гэмт хэрэгт үүнийг тусгаагүй буюу зүгээр л “хээл хахууль өгсөн бол эрүүгийн хариуцлага тооцно” гэж зүйлчилсэн байна.

Ийм зүйлчлэл нь хэт ерөнхий, ойлгомжгүй байдлыг бий болгож, гэмт хэргийг тогтооход хүндрэл учруулах үр дагавартай. НҮБ-ын Конвенц болон бусад олон улсын конвенцид зааснаар энэхүү урьдчилсан нөхцөл нь хээл хахуулийн гэмт хэргийг тодорхойлох суурь элемент, зайлшгүй бүрэлдэхүүн юм. Энэ утгаараа тус элементийг хуулинд тусгалгүйгээр үндсэн гэмт хэргийг тодорхойлох нь туйлын учир дутагдалтай буюу тодорхойлох боломжгүй юм.

Гүйцэтгэх ёстой үүргээ гүйцэтгэснийхээ төлөө хээл хахууль авахыг гэмт хэрэгт тооцсон зохицуулалт байхгүй учир “гүйцэтгэх ёстой үүргээ гүйцэтгээгүйн төлөө” эсвэл “гүйцэтгэх ёсгүй үйлдлийг гүйцэтгэсний төлөө” бус мөн нэмээд “гүйцэтгэх ёстой үүргээ гүйцэтгэснийхээ төлөө” бусдаас шан харамж, хахууль авахыг мөн адил гэмт хэрэгт тооцох шаардлагатай. Ингэснээр Монгол Улс НҮБ-ын Конвенцийн дагуу хүлээсэн үүргээ биелүүлж, мөн ийм төрлийн зохицуулалт бүхий гадаад улсын, олон улсын стандарттай нийцэж буйгаар зогсохгүй, хамгийн гол нь Монголд ихээхэн газар авсан энэ төрлийн гэмт хэргийг таслан зогсоох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх томоохон алхам болох юм.

Эцэст нь тэмдэглэхэд шинээр боловсруулж байгаа “Гэмт хэргийн тухай” хуулийн төсөл нь авлига, хээл хахуулийн гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний талаар олон улсын болон НҮБ-ын конвенцид нийцсэн, дэвшилттэй

хэлбэрээр тусгасан боловч уг төслийн 22.6 дахь хэсэгт заасан Хээл хахууль өгөх гэмт хэргийн тайлбартай санал нийлэхгүй байна.

Уг тайлбарт дурьдахдаа:

- хясан боогдуулсны улмаас аргагүй байдалд орж хахууль өгч, нийтийн албан тушаалтан хууль ёсны дагуу албан үүргээ гүйцэтгэж үзүүлэх төрийн үйлчилгээг авсан хүн энэ тухайгаа эрх бүхий байгууллагад сайн дураараа илчлэн ирсэн бол түүний авсан төрийн үйлчилгээг хэвээр үлдээж ялаас чөлөөлнө.
- хахууль авагчийг хууль бус үйлдэл хийлгэхээр хахууль өгсөн хүнийг ялаас чөлөөлөхгүй. Хахууль өгсөн хүн энэ тухайгаа эрх бүхий байгууллагад сайн дураараа илчлэн ирсэн нь түүнд оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэх үндэслэл болно.

Энэ тайлбар нь хээл хахуулийн гэмт хэргийг нуугдмал байлгах үр дагавартай бөгөөд шалтгаан нь ихэнх хээл хахуулийн хэргүүд хууль бус үйлдэл хийлгэхээр хахууль өгсөн, авсан байдаг.

Гэтэл хууль бус үйлдэл хийлгэхээр хахууль өгсөн хүн өөрийн үйлдлийг сайн дураар илчлэн ирсэн тохиолдолд урамшууллын ямар ч механизм байхгүй болж авлигач түшмэд хамт унана шүү гэсэн айдсаар энэ төрлийн гэмт хэргүүд илрэхгүй байгаа одоогийн практик хэвээр үлдэх аюултай учир хахууль өгсөн этгээд өөрийгөө илчлэн ирсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлж байх саналыг судлаачийн зүгээс дэвшүүлж байна.